

ПРО ПРИНЦИПИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ З ДЕРЖАВНОЮ ПІДТРИМКОЮ В УКРАЇНІ

ABOUT THE PRINCIPLES OF LEGAL REGULATION OF INSURANCE OF AGRICULTURAL PRODUCTS WITH STATE SUPPORT IN UKRAINE

Клеріні Г.В.,

здобувач кафедри земельного та аграрного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті здійснено науковий аналіз принципів правового регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою. Запропоновано уточнення їх переліку з включенням до нього нових принципів та обґрунтовано внесення відповідних змін до Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою».

Ключові слова: страхування, сільськогосподарська продукція, принципи правового регулювання, державна підтримка.

В статье осуществлен анализ принципов правового регулирования страхования сельскохозяйственной продукции с государственной поддержкой. Предложено уточнить их перечень с включением в него новых принципов, обосновано внесение соответствующих изменений в Закон Украины «Об особенностях страхования сельскохозяйственной продукции с государственной поддержкой».

Ключевые слова: страхование, сельскохозяйственная продукция, принципы правового регулирования, государственная поддержка.

In implementing the regulation of certain social relations with its important principles are the fundamental principles underlying the statutory regulation. Principles of legal regulation not only determine the general direction of legal regulation, but also used to address gaps in the legislation. This study of the principles of legal regulation of agricultural products insurance with state support is essential both theoretical and practical importance.

The purpose of this article – based on scientific analysis of the principles of legal regulation of agricultural products insurance with state support refine them to justify appropriate amendments to the Law of Ukraine «On peculiarities of agricultural products insurance with state support».

The basic principles of legal regulation of agricultural products insurance with state support are the following principles: a) the rule of law; b) the stability of the financial condition and creditworthiness of agricultural producers in the event of death (destruction, loss), damage to the insured property due to unfavorable climatic conditions or other adverse events defined in the standard insurance contracts; c) the mandatory registration of insurance relations of agricultural production with state support relevant contract of insurance as a condition for the provision of agricultural producers certain types of state support and subsidies established by the Cabinet of Ministers of Ukraine; d) accessibility of agricultural producers to public support; e) the optimum combination of public and private interests; f) the irreversibility of state support. Corresponding changes should be made to art. 3 of the Law of Ukraine «On peculiarities of agricultural products insurance with state support» of February 9, 2012, stating it in the new edition, which fix mentioned principles.

Key words: insurance, agricultural products, principles of legal regulation, state support.

При здійсненні правового регулювання тих чи інших суспільних відносин важливого значення мають його принципи, що виступають основоположними засадами, на яких ґрунтується нормативне регламентування. Принципи правового регулювання не лише визначають загальні напрями правового регулювання, а й використовуються для подолання прогалин у законодавстві. Звідси дослідження принципів правового регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою має важливе як теоретичне, так і практичне значення.

У науковій літературі вже аналізувалися як загалом аграрно-правові принципи [1, с. 56-61; 2, с. 121; 3, с. 13], так і окремі принципи правового регулювання страхування сільськогосподарської продукції, у тому числі й з державною підтримкою [4, с. 35-38; 5, с. 68]. Знайшли такі принципи й своє нормативне закріплення у Законі України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 09 лютого 2012 року № 4391-VI [6]. Однак принципи правового регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою потребують критичного аналізу, зважаючи на недосконалість приписів законодавства та відсутність новітніх наукових розробок щодо цього питання. Все викладене вказує на актуальність та своєчасність теми запропонованої наукової статті.

Метою статті є на підставі наукового аналізу принципів правового регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою уточнити їх; обґрунтування відповідних змін до Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 09 лютого 2012 року № 4391-VI [6].

Оскільки у загальному розумінні страхування є системою економіко-правових відносин, то звернімося спочатку до з'ясування економічних принципів страхування.

Так, свого часу В. К. Райхер стверджував, що найважливішими у страховому забезпеченні є принципи його універсальності, повноти й реальності. Їх він розкривав наступним чином.

Принцип універсальності страхового забезпечення дослідник розумів в аспекті широти самої сфери дії страхування, що визначалася: за колом страхувальників (застрахованих осіб); за колом об'єктів, що страхуються; за колом страхових випадків. Принцип повноти страхового забезпечення, на думку науковця, визначається двома факторами: повнотою страхування (тобто відношенням страхової суми до вартості застрахованого майна) й повнотою страхового відшкодування (тобто відношенням страхового відшкодування до збитку). Під реальністю страхового забезпечення вчений розумів міцність, гарантованість здійснення права на отримання страхової винагороди, дійсності забезпеченість реалізації цього права [7, с. 236-274].

Сучасні дослідники виокремлюють дещо інші принципи страхування. Так, наприклад, до спеціальних принципів страхування пропонують відносити такі принципи: вільного вибору страховика і виду страхування; наявності страхового інтересу; найвищої довіри; відшкодування збитків у межах реально заподіяного збитку; суброгації; контрибуції [8, с. 35-45; 9, с. 34-37]; причинно-наслідкового зв'язку подій; диверсифікації ризиків [10, с. 12]; свободи договору [11, с. 24]. Окремо в економічній літературі називаються принципи обов'язкового й добровільного страхування, а також принципи майнового страхування (відшкодування прямого фактичного збитку застрахова-

ному об'єкту; поширення на всій території держави; поєднання обов'язкової та добровільної форми страхування та ін.) [10, с. 13-14, 22].

Статтею 3 Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 09 лютого 2012 року № 4391-VI [6] закріплено, що основними принципами страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою є:

1) підтримка стабільності фінансового становища і кредитоспроможності сільськогосподарських товаровиробників у разі загибелі (знищення, втрати), пошкодження застрахованого майна внаслідок несприятливих природно-кліматичних умов чи інших несприятливих подій, визначених у стандартних договорах страхування;

2) обов'язковість укладення договору страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою як умови при наданні сільськогосподарським товаровиробникам окремих видів державної підтримки та дотацій, визначених Кабінетом Міністрів України;

3) рівна доступність до державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників незалежно від їх організаційно-правової форми;

4) забезпечення відшкодування збитку, завданого страхувальникам внаслідок настання страхових подій, у розмірі, порядку і на умовах, встановлених цим Законом;

5) виконання зобов'язань України у сфері міжнародної торгівлі.

Розглянемо ці принципи детальніше.

Як стверджується у науково-практичному коментарі названого Закону, першим виступає принцип підтримки стабільності фінансового становища і кредитоспроможності сільськогосподарських товаровиробників у разі загибелі (знищення, втрати), пошкодження застрахованого майна внаслідок несприятливих природно-кліматичних умов чи інших несприятливих подій, визначених у стандартних договорах страхування. Цей принцип є основною вимогою у правовому регулюванні відносин щодо страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою, відображає сутність такого страхування. Адже саме по собі страхування якраз і є механізмом підтримки фінансового становища і кредитоспроможності сільськогосподарських товаровиробників у разі настання певних негативних обставин, обумовлених несприятливими природно-кліматичними умовами чи іншими несприятливими подіями [4, с. 35-36]. З викладеним слід погодитися без жодних заперечень.

Закріплений у Законі принцип обов'язковості укладення договору страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою як умови при наданні сільськогосподарським товаровиробникам окремих видів державної підтримки та дотацій, визначених Кабінетом Міністрів України, як стверджують дослідники, містить певні елементи механізму державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників. Таким чином держава намагається забезпечити себе від витрачання бюджетних коштів для надання фінансової підтримки тим товаровиробникам, які не застрахували ризики своєї діяльності. На даний час окремі види державної підтримки та дотацій, що надаються за умови обов'язковості укладення договору страхування сільськогосподарської продукції, Кабінетом Міністрів України не визначені [4, с. 36-37]. Щодо розглядуваного принципу викладемо наступні міркування.

Страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою належить до добровільної форми страхування, а звідси – відповідні відносини опосередковуються, оформлюються укладенням договору страхування. Зазначений договір, з урахуванням добровільності розглядуваного виду майнового страхування у сфері сільськогосподарства, укладається у добровільному порядку за погодженням волевиявленням сільськогосподарського товаровиробника (страхувальника) та страхової

компанії (страховика). А закріплене у Законі формулювання зазначеного принципу в частині словосполучення щодо «... обов'язковості укладення договору страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою...» суперечить щойно викладеному щодо такого договору. Також не слід у змісті розглядуваного принципу окремо виділяти дотації, адже вони є лише одним із заходів державної підтримки, її окремим видом, а, отже, охоплюються цією категорією. Звідси формулювання розглядуваного принципу підлягає уточненню, зважаючи на це, його слід викласти таким чином: «обов'язковість оформлення відносин страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою відповідним договором страхування як умови при наданні сільськогосподарським товаровиробникам окремих видів державної підтримки, визначених Кабінетом Міністрів України».

Важливим є принцип рівної доступності до державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників незалежно від їх організаційно-правової форми, закріплений Законом. Йдеться про те, що, незважаючи на організаційно-правову форму сільськогосподарського підприємства (а це може бути фермерське господарство, сільськогосподарський кооператив, приватне, державне чи комунальне сільськогосподарське підприємство, приватно-орендне сільськогосподарське підприємство, акціонерне сільськогосподарське товариство, сільськогосподарське товариство з обмеженою відповідальністю тощо), форму власності, на якій засноване сільськогосподарське підприємство (приватна, державна чи комунальна), вони мають рівний доступ до державної підтримки при страхуванні сільськогосподарської продукції. Тобто, підсумовують дослідники, така підтримка має надаватися будь-якому сільськогосподарському підприємству лише за єдиної умови – укладення договору страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою [4, с. 37].

Як вбачається з викладеного, йдеться про рівний доступ до державної підтримки у відносинах страхування сільськогосподарської продукції лише юридичних осіб, що здійснюють сільськогосподарську діяльність. Насправді має йтися про такий доступ для всіх сільськогосподарських товаровиробників – як юридичних, так і фізичних осіб. Зрозуміло, що категорія «організаційно-правова форма» стосується лише сільськогосподарських підприємств, що володіють правами юридичної особи. Адже, як стверджує В. М. Єрмоленко, організаційно-правова форма – це наділене правосуб'єктністю оптимальне поєднання структурних підрозділів і людської праці в межах підприємств певного виду в процесі здійснення ними статутної діяльності, встановлене і врегульоване за допомогою сукупності відповідних правових норм. Щодо громадянина-підприємця як фізичної особи, яка здійснює господарську діяльність, то внутрішня організаційна форма зливається із зовнішньою, оскільки відсутня організаційна структура [12, с. 99]. Звідси очевидно, що правова конструкція «організаційно-правова форма» може застосовуватися не до всіх сільськогосподарських товаровиробників, а лише до сільськогосподарських підприємств.

Зважаючи на це, розглядуваний принцип страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою потребує свого уточнення. З урахуванням отриманих вище висновків, пропонуємо цей принцип викласти у наступній редакції: «рівна доступність сільськогосподарських товаровиробників до державної підтримки».

Як стверджує А. М. Стагівка, приписи ст. 3 Закону щодо забезпечення відшкодування збитку, завданого страхувальникам внаслідок настання страхових подій, у розмірі, порядку і на умовах, встановлених Законом, та виконання зобов'язань України у сфері міжнародної торгівлі мають важливе значення при регламентуванні відносин страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою. Однак навряд чи наведені положення

слід відносити до основних принципів страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою, вони є лише певними положеннями, які мають враховуватися при здійсненні правового регулювання [4, с. 37]. З такою точкою зору слід цілком погодитися.

Також не викликає заперечень пропозиція про необхідність віднесення до принципів страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою принципу законності, який містить загальні вимоги до неухильного дотримання, виконання нормативно-правових приписів законодавства України [4, с. 37]. Адже зміст принципу законності становить система конкретних вимог, як-от: а) загальність законності, що означає обов'язковість додержання законів та інших нормативно-правових актів всіма без винятку учасниками суспільних відносин; б) суворе дотримання законів усіма суб'єктами правовідносин; в) верховенство закону в системі нормативно-правових актів; г) реальність законності, тобто фактичне виконання учасниками правовідносин вимог, закладених в юридичних нормах; д) забезпечення рівності всіх перед законом; е) установа дієвого механізму впровадження принципу законності в усі сфери суспільного життя; є) створення системи гарантій, за допомогою яких забезпечувалося б повне додержання принципу законності та ін. [13]. У страхуванні сільськогосподарської продукції з державною підтримкою цей принцип відіграє неабияке значення, оскільки учасники цих відносин повинні неухильно дотримуватися як Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 09 лютого 2012 року № 4391-VI [6], так і прийнятих на його виконання підзаконних нормативно-правових актів. Для органів державної влади, що приймають участь у цих відносинах при наданні з державного бюджету сільськогосподарським товаровиробникам грошових коштів у вигляді субсидій на відшкодування частини страхового платежу (страхової премії), чітко визначена процедура надання таких субсидій. Для сільськогосподарських товаровиробників законодавчо встановлена система юридичних гарантій їх прав при страхуванні сільськогосподарської продукції з державною підтримкою, що полягає, зокрема, у нормативному закріпленні умов і порядку страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою, порядку укладення та виконання договору страхування, отримання зазначеної державної підтримки тощо. Викладене додатково вказує на потребу віднесення принципу законності до принципів правового регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою.

Слід висловити солідарність із думкою про те, що важливим у відносинах страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою є принцип оптимального поєднання публічних та приватних інтересів у розглядуваній сфері. В юридичній літературі стверджується, що оптимальність поєднання вказаних інтересів полягає у виборі найкращих варіантів, що забезпечать реалізацію системи цих інтересів. Тому немає необхідності культивувати інтереси залежно від суб'єктів. Становлення ринкових відносин зовсім не припускає пріоритетності інтересів окремих осіб порівняно з інтересами держави [14, с. 88, 89]. Отже, завдяки реалізації цього принципу можна гарантувати дотримання як публічних інтересів держави у сталому розвитку сільського господарства, підвищенні виробництва продовольства, гарантуванні продовольчої безпеки, так й інтересів приватних осіб – сільськогосподарських товаровиробників у нарощуванні обсягів власного виробництва, збільшенні своїх доходів [4, с. 38]. На додаток до цього зазначимо, що загалом поєднання публічних та приватних інтересів, певний компроміс між ними, що має забезпечуватися правовим регулюванням, притаманні аграрному праву в цілому, зважаючи на комплексність аграрних відносин як предмету правового регулювання цієї правової галузі.

На відміну від викладеного, як видається, не можна погодитися з необхідністю включення до принципів страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою принципу пріоритетності державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників органічної продукції, чим буде стимулюватися виробництво саме органічної продукції в Україні шляхом надання державної підтримки при її страхуванні, пропозиції про що були висловлені в юридичній літературі [4, с. 38]. Незважаючи на всю важливість розвитку сектору органічного аграрного виробництва та потребу збільшення обсягів виробництва в Україні органічної сільськогосподарської продукції, у даному випадку йдеться про основні принципи страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою, що мають універсальний характер та можуть бути використані при регламентуванні відносин страхування у будь-якій сфері сільського господарства. А звідси – наголошувати на пріоритетності державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників саме органічної продукції не слід.

І. В. Горіславська висловила про необхідність віднесення до принципів аграрних страхових відносин принципу пріоритетності страхових платежів у випадках неврожаю, стихійних лих, техногенних катастроф перед іншими видами страхових платежів, посягаючи це катастрофічним фінансово-економічним становищем, в якому опинилися сільськогосподарські підприємства [5, с. 68]. З такою пропозицією навряд чи можна погодитися, оскільки абз. 11 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 09 лютого 2012 року № 4391-VI [6] страховий платіж (страховий внесок, страхова премія) визначається як плата за страхування, що сплачується страховальником страховику згідно з договором страхування. Звідси не зрозуміло, чому страхові платежі у випадках неврожаю, стихійних лих, техногенних катастроф мають бути пріоритетними перед іншими видами страхових платежів, і чи загалом вірно стверджувати, що сільськогосподарське підприємство сплачує різні види страхових платежів, адже такі платежі вносяться відповідно до умов договору страхування сільськогосподарської продукції та всі вони виплачують як грошові кошти, що сплачуються за надання відповідних послуг страхування.

Аналогічно не погоджуємося з необхідністю запровадження як окремого принципу правового регулювання розглядуваних суспільних відносин й принципу підвищеної відповідальності страховика за невиконання чи неналежне виконання зобов'язань з виплати страхових відшкодувань страховальникам – сільськогосподарським підприємствам. Така пропозиція обґрунтовується тим, що сільське господарство як стратегічно важлива сфера народного господарства, яка забезпечує продовольчу безпеку країни, об'єктивно потребує подвійного захисту з боку держави [5, с. 68]. Проте, зважаючи на добровільність страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою, відповідальність страховика та страховальника, у тому числі й її розмір, визначаються у відповідному договорі страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою.

Окрім наведеного вважаємо, що до основних принципів правового регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою слід також віднести й принцип безповоротності державної підтримки у відносинах страхування сільськогосподарської продукції. Адже, як вже вказувалося, така підтримка здійснюється шляхом надання грошових коштів у вигляді субсидій на відшкодування частини страхового платежу (страхової премії), які сільськогосподарськими товаровиробниками державі не повертаються. Ці субсидії державою не стягуються, не компенсуються їй в будь-який інший спосіб, а звідси вони є безповоротними.

Викладений матеріал дозволяє зробити такі висновки. Основними принципами правового регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою виступають такі принципи: а) законність; б) стабільність фінансового становища і кредитоспроможності сільськогосподарських товаровиробників у разі загибелі (знищення, втрати), пошкодження застрахованого майна внаслідок несприятливих природно-кліматичних умов чи інших несприятливих подій, визначених у стандартних договорах страхування; в) обов'язковість оформлення відносин страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою відповідним договором страхування як умови при наданні сільськогосподарським товаровиробникам окремих видів державної підтримки, визна-

чених Кабінетом Міністрів України; г) рівна доступність сільськогосподарських товаровиробників до державної підтримки; д) оптимальне поєднання публічних та приватних інтересів; е) безповоротність державної підтримки. Відповідні зміни слід внести до ст. 3 Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 09 лютого 2012 року № 4391-VI [6], виклавши її в новій редакції, якою закріпили названі принципи.

Перспективою подальших наукових розвідок у напрямі порушеної проблематики може бути використання отриманих результатів у майбутніх дослідженнях, а також характеристика інших правових питань страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аграрне право України : підручник / за ред. В. М. Єрмоленка. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 608 с.
2. Правове регулювання екологічних, аграрних та земельних відносин в Україні : сучасний стан та напрями вдосконалення : монографія / за ред. А. П. Гетьмана та В. Ю. Уркевича. – Х. : Право, 2012. – 448 с.
3. Статівка А. М. Аграрне право (оглядові лекції, нормативно-правові акти) : навчальний посібник / А. М. Статівка, В. Ю. Уркевич. – Х. : Юрайт, 2014. – 352 с.
4. Науково-практичний коментар Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» / за ред. А. М. Статівки. – Х. : Юрайт, 2013. – 432 с.
5. Горіславська І. В. Правові засади здійснення аграрних страхових відносин : монографія / І. В. Горіславська. – К. : ЦП «КОМПРИНТ», 2013. – 228 с.
6. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою : Закон України від 09 лютого 2012 року // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 41. – Ст. 491.
7. Райхер В. К. Общественно-исторические типы страхования : монография / В. К. Райхер. – М., Л. : Изд-во АН СССР, 1947. – 282 с.
8. Страхування : підручник / кер. авт. кол. С. С. Осадець. – К. : КНЕУ, 1998. – 528 с.
9. Правове регулювання страхової діяльності : навчальний посібник / за ред. О. П. Гетьманець, О. М. Шуміла. – К. : Хай-Тек Пресс, 2014. – 400 с.
10. Страхування : теорія та практика : навчально-методичний посібник / за заг. ред. Н. М. Внукової. – Х. : Бурун Книга, 2004. – 376 с.
11. Рассохин В. Принципы правового регулирования обязательного страхования / В. Рассохин // Хозяйство и право. – 2010. – № 5. – С. 22–32.
12. Єрмоленко В. М. Майнові правовідносини приватних сільськогосподарських підприємств : теорія, законодавство, практика : монографія / В. М. Єрмоленко. – К. : Магістр-XXI сторіччя, 2005. – 304 с.
13. Комаришин Н. С. Принцип законності : поняття, особливості / Н. С. Комаришин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3547/1/49-51.pdf>
14. Статівка А. Н. Договори в агропромисловому комплексі України в умовах ринку : монографія / А. Н. Статівка. – Х. : Право, 1997. – 237 с.